

излагање. Ауторове намјере су, судећи према очитованој посвећености свом предмету, вјероватно изван подручја свјесних симплификација, али је свакако неопходан виши степен историографске деликатности када је о сличним питањима ријеч, без обзира на њихов *секундарни* карактер у односу на центар истраживачке пажње. Нарочито стога што је та секундарност на почетку релативизиована поменутом најавом да је књига „покушај приближавања једном човеку и једном *добу*”.

Реклама на корицама књиге која читаоца увјерава да је то „прва свеобухватна биографија нашег нобеловца” свакако је маркетиншко претјеривање, када се има у виду постојање наслова (поред поменутог *Писац и њрича*) *Иво Андрић: животи* (1988) и *Балкански хомер* (1991) Радована Поповића. Међу узорним биографијама Иве Андрића и даље остају истраживања појединих *фаза* његовог живота и рада, попут књига *Рани Андрић* (1980) Мирослава Караулца, или *Анђажовани Андрић* (2012) Ратка Пековића и Слободана Кљакића, као поуздане смјернице ка даљим проучавањима и евентуалним синтезама једног комплексног и разноликим интерпретацијама подложног предмета. Упркос томе, књига *У њожару светишова*, богата новим сазнањима о пишевом професионалном животу и као дипломате и као умјетника (посебно је важан прилог бољем познавању историје Андрићеве Нобелове награде), вриједан је допринос једном разубуђеном подручју (књижевно)историографских истраживања и подстицај скрупулознијем приступу личности у којој се преламају неке од најзначајнијих стремљења српске културе и њене историје у XX вијеку.

Др Владан С. БАЈЧЕТА

Научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

bajcet@yahoo.com

ТУМАЧЕЊЕ СКРИВЕНЕ СУШТИНЕ

Душица Потиф, *Поетика њрикривања: фолклорни обрасци у сиваралацију Сивана Раичковића*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд 2018

У једном од најважнијих есеја о књижевности, *Традиција и индивидуални ѡаленај*, Т. С. Елиот је истакао парадокс фаворизовања писаца који се (наизглед) по свему разликују од својих претходника. Према Елиотовим речима, они редови у којима читаоци највише уживају због тога што у њима успевају да препознају ауторову иновативност, управо су они редови у којима су пишеви „преци најснажније потврдили своју

бесмртност”. Најбоља илустрација ове тврдње јесте стваралаштво Стевана Раичковића, „лирског усамљеника у српској поезији послије Другог свјетског рата”, како га је у предговору зборника *Поеџика Стивана Раичковића* назвао Јован Делић. Нова књига Душице Потих, *Поеџика љрикривања: фолклорни обрасци у стваралаштву Стивана Раичковића*, веома детаљно говори о песниковом креативном односу према традицији, која је веома често изостављана као неважна и(ли) непостојећа линија у његовом опусу. Ова обимна студија резултат је ауторкиног вишегодишњег рада и могло би се рећи да представља допуњено истраживање уз дисертацију *Фолклорни обрасци у поезији Стивана Раичковића* (одбрањена на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу 2009. године). У интервјуу поводом доделе педесет друге по реду Награде „Ђорђе Јовановић” за најбољу књигу у домену књижевне критике и есејистике, којом је овенчана ова студија Душице Потих, ауторка је казала да је од неочекивано задатог истраживања за дисертацију Раичковић постао њен „духовни отац”, који је већ годинама прати у истраживачком процесу.

Поеџика љрикривања подељена је на две веће целине – прву чине аналитички текстови у којима је реч о Раичковићевом односу према миту и фолклору, а чији се рефлексии могу, лакше или теже, ишчитати из његових дела. Друга целина посвећена је испитивању присутности народне књижевности у пишевом опусу и улози и функционисању оних облика који су у Раичковићевим анализираним књигама заступљени (истраживачки корпус обухвата поезију, прозу и књижевност за децу). На самом почетку ауторка истиче два проблема везана за предмет студије – један се тиче готово индиферентног односа домаћих критичара према теми наслеђа у модерној српској књижевности. С друге стране, тек деведесетих година прошлог века, кад је спласнуло неодобравање Раичковићевог стваралаштва које није било уроњено у соцреалистичку поетику – најпожељнији модус обликовања литературе у време када се писац појавио на српској књижевној сцени, и његово дело је превредновано. Душица Потих наводи да је Раичковићева спона са фолклором у досадашњој критици само констатована, и то поводом *Зайиса о црном Владимиру*. Због пишевог залагања за песму која би могла да егзистира као „биће по себи”, односно творевина ослобођена свог аутора и његовог опуса, прикривени трагови традицијских односа сматрани су потпуно изосталим. „Ако је Раичковићев циљ усамљена песма, аутентично дело које настоји оставити (привидан) утисак независности од стваралачких предака, суштина његовог традицијског приступа јесте стратегија дезинтеграције, која баштињене елементе разлаже да би их преобликовала у нови текст, рекреирала као нови ред” (16). Ова поставка потврђена је бројним примерима где су приказани различити елементи фолклора ослобођени својих првобитних особина везаних за обредно-обичајну

праксу и трансформисани у сврху моделовања поетског текста. Ауторкина почетна претпоставка јесте да је Раичковић модеран песник и да је његов однос према традицији рефлекс тог модернитета, те је и његов приступ фолклору и литерарним прецима необичнији од приступа његових савременика.

Један од основних квалитета књиге Душице Потих јесте прецизно одређење сваког аспекта у оквиру ког су испитани рефлекси Раичковићевог стваралаштва. Често консултовање речника и најважнијих студија које се баве одређеном темом, уз ауторкине допунске коментаре и упоређивања са сродним текстовима, дају потпуну слику феномена који се расветљава као битна одлика пишчеве поетике. Мит – универзални језик и принцип мишљења, чији су елементи уграђени у песникову аутентичну визију, рашчивијан је на тематске комплексе који доминирају у Раичковићевом опусу. То су мит о природи, мит о рају, мит о човеку и мит о поезији. Први је посредован симболиком ливаде и значајан је јер показује да су бивање и умирање митска слика једног-истог, односно да „умирање не обесмишљава човека јер се он препознаје у окриљу вечног покрета природе” (39). Мит о рају препознат је у оним лирским пасажима где су човек и исконска природа сједињени у свеопштој хармонији, а мит о човеку представљен је симболиком сна и сенке, чија фолклорна одређења упућују на онострано, као и велики број негативних полова амбивалентних симбола који припадају овом корпусу (ноћ, град и сл.). Мит о поезији осликан је кроз опозицију уметност–стварност, а њему припада најфреквентнији Раичковићев симбол – птица, медијум који повезује небо и земљу. У сегменту о миту Душица Потих је на примеру симбола воде, куће и лета указала на примену симбола из сфере цикличног тока и просторне концепције космоса у стваралаштву Стевана Раичковића, као и на поступке аналогије и трансформације којима су ови симболи уграђени у пишчеву поетику. Њој припадају и индивидуалне митеме, попут Пека, Дунава и Тисе, које су, такође, амбивалентне: иако их анализирамо с аспекта плодности, могу бити носиоци разорног кода (Тиса која расте).

Првом сегменту припада и анализа фолклорне грађе у Раичковићевој поезији и прози. Душица Потих понавља да овај писац није сакупљач већ креатор аутентичних творевина које су настале од фолклорних предлогака, првобитно подвргнутих стратегијама аналогије и трансформације. Широка је лепеза веровања, прикривених и очигледних, која су на најразличитије начине уткана у Раичковићево стваралаштво: од оног да је домаћа змија, чуваркућа, отеловљење позитивног аспекта душе претка, до локалних, попут „Госпе”, чијом појавом је наглашен ратни злочин, на шта упућује могућност да се појави њен дух, „али жртве се неће вратити више никада” (105). Ауторка наводи да је већина хришћанских алузија представљена на овај начин – чуда нема, али ту је тежина чињеница и празних (великих) прича. Осим што позната веровања подређује ства-

ралачкој имагинацији и тако измењене интерполира у своја дела, Раичковић је у делима за децу описао два потпуно нова веровања, оба везана за Цигане (о лубеницама и о обескорењености). Равни очигледног припадају и веровање у урокљиве очи, сенку, неповољан број тринаест и пожељан број листова на детелини – симболе који су често деформисани како би се приказала „скептичност песимистичке модерне свести” (108). Веровање у судбину повремено се среће у његовом опусу и не подразумева сакрални аспект. Различита натприродна бића која промичу Раичковићевим делима постављена су у нови контекст урбаног доживљаја пролазности. Душица Потих наводи да код овог песника „фолклорни елементи сугеришу раскорак између света какав јесте и деструктивне урбане мисли, која низ наговештаја згушњава у гротескну визију загробне егзистенције живог лирског субјекта” (113). Прикривена веровања чине три тематско-идејне равни: веровање у магијску моћ речи, анимизам и представе о оном свету. Ова подела уско је повезана и преплетена са митским обрасцима. Примера ради, анимистичко веровање да природа поседује људску душу представља конститутивни моменат мита о рају, али ливада, која му такође припада, може бити и простор смрти. Представе о оном свету најизраженије су у *Зайисима о црном Владимиру*, где се сукобљавају жеља и имагинација, а разлика између опхођења према мртвом и живом човеку је избрисана.

Ранија ауторкина тврдња да песник прихвата наслеђене симболе само да би их преобликовао на свој начин, што и јесте залога његових уметничких домета, илустрована је примерима обреда и обичаја који су, у његовом опусу, изгубили свој изворни смисао. У неким делима, попут *Малих бајки*, иконско јединство човека и природе препознато је захваљујући обредној пракси (даривање, видање, грађење уз помоћ жртве која гарантује успех). Тамо где су обреди и обичаји постали формални елементи, њихова функција јесте показивање раскола савремености: „Урбаној свести нису потребне измишљене магијске моћи. Њена је коб садржана у чињеници да она све унапред зна” (155).

Други велики сегмент књиге припада ишчитавању народне књижевности из изабраног корпуса Раичковићевог стваралаштва. Душица Потих истиче да „танани лиричар” његовог кова „није претрпео снажнији утицај народне епике” (163) и да су чак и патриотске и ратне песме које је стварао ближе модерној него усменој прози. Иако наглашава да је Раичковићева версификација још једно неистражено поље, ауторка упозорава на свесну разградњу стиховног обрасца у жељи да се достигне аутентичан израз, што се може посматрати и као пишичев знак распознавања. Он користи, најчешће у делима за децу, усмене композиционе обрасце попут паралелизама, градације, поступка омче, као и уводних и завршних формула. Жанрови народне поезије који су уграђени у његово дело могу деловати системски, попут шаљиве песме и здравице – које

призивају карневалску слику света, и околинално, попут успаванке, баладе и бећарца. Ови жанрови, како Душица Потих наводи, не чине претежан ни суштински битан аспект пишчеве традицијске поетике, али сведоче о креативности и разноврсности приступа наслеђу.

Када је о народној прози реч, ауторка истиче да је у *Малим бајкама* Раичковић досегао врхунац маштовитости односа према фолклору. Скоро половина *Малих бајки*, уз бајку, као основни жанр ове збирке, настала је на обрасцу етиолошких предања – што јесу жанрови са чијом поетиком рачуна Раичковићево дело. Свака бајка из ове збирке активира нарочиту употребу симбола, избор јунака или необичност хронотопа, што Душица Потих детаљно анализира, најпре одређујући да ли је реч о фолклору који се читава на равни очигледности или прикривања. Прецизно наведени су и сви типови јунака и могућност комбиновања њихових главних карактеристика, што се повремено дешава како би се нарушио првобитни склад, односно изградило старо станиште. Осим бајке и предања, у Раичковићевом делу детектоване су и шаљива прича и анегдота, али и мали облици усмене поезије и прозе (пословица, изрека, говорни обрт, виц, загонетка, клетва итд.). Сваки од њих посебно је анализиран кроз примере који сведоче о његовој примени у тексту. Они су, сваки за себе, како ауторка наглашава, носиоци песничког језика, рефлексивности и хуморних ефеката, стога – и њиховог уметничког квалитета. Због своје флексибилности, лако се интерполирају у већа дела, као цитати (традицијска линија очигледности) и алузије (прикривање). Чак и ови облици који су у пишчев текст доспели као алузија, те их је теже пронаћи, нису промакли Душици Потих и њеном пажљивом читању. Примера ради, цитат: „Моја свећа – која је већ увелико изједала саму себе” својеврсни је одговор на загонетку „Сама своје јаду слути, сама своје месо једе (свећа)”, те су загонетка и одгонетка компиловане у нову метафору.

Овом обимном и детаљном студијом Душица Потих доказује да основа поетике Стевана Раичковића јесте наше културно наслеђе. Оно је врло често вешто прикривено и премрежено алузијама које није увек лако уочити. Због тога је потрага за малим и већим облицима од којих је сачињена наша традиција велики изазов, као и потрага за прецима или било каквим другим утицајем на Раичковићево стваралаштво. *Поетика прикривања* читаоцима открива једног од највећих српских песника у до сада неслућеном контексту, са бројним коментарима и примерима као илустрацијама уз тумачење скривене суштине.

Мр Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
marijanamajche@gmail.com